



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



תכנון הגינה קהילתית ושלבים ראשונים בהקמתה





מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



אורן זבדה

יועץ למיזם חקלאות יישובית (גינות קהילתיות), משרד החקלאות ופיתוח הכפר

(כתיבה עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר)

עריכה מקצועית: **אביגיל הלר**, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

צילו השער: אביגיל הלר

בהערכה רבה ובתודה לעדי ברזון, שמחה דר-פרלמן, אלאור לוי ושי שחל,
אנשי המקצוע שבדקו, תיקנו, הוסיפו ועזרו לנו לחבר את המסמך.

האמור בחוברת זו הוא בגדר עצה מקצועית בלבד ואינו מהווה חוות דעת מומחה לצורך הצגה כראיה בהליך משפטי. על מקבל העצה לנהוג מנהג זהירות. שימוש או הסתמכות על המידע המופיע בחוברת או פעולה על פיו, הם באחריות מקבל העצה בלבד. זכויות הקניין הרוחני וזכות היוצרים בחוברת זו מצויים בבעלותו המלאה והבלעדית של משרד החקלאות ופיתוח הכפר. אין להעתיק, להפיץ או להשתמש במסמך זה או בחלקים ממנו לכל מטרה שהיא, לרבות לצורך הליך משפטי, ללא אישור מראש ובכתב מהמשרד.

שבט תשפ"ד | ינואר 2024



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



תוכן העניינים

1. הקדמה
 2. רגע לפני התכנון
 3. הליך התכנון
- שלב ראשון: בניית פרוגרמה ואפיון הגינה
- שלב שני: הכנת סקיצה ראשונית
- שלב שלישי: הכנת סקיצה מפורטת – שילוב בין צרכים, רצונות, יכולות ואסתטיקה
- שלב רביעי: הכנת סקיצה סופית שהיא התוכנית הרעיונית
4. הצעה לתרגיל תכנון מומלץ
 5. תפקיד לכל פעיל
 6. שלבים ראשונים בהקמת הגינה
 7. סיכום
- נספח



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



1. הקדמה

תכנון גינה מהווה בסיס לכל הפעילויות העתידות להתקיים בה ולכן חשוב שייעשה בתהליך מעמיק ויסודי. זו למעשה הפעולה הראשונה והחשובה שיבצע הגרעין המייסד של הגינה.

תכנון הוא הגשמה של חלום בדרכו להפוך למציאות. יש להקדיש זמן ולשאל את מי שעתידיים לעשות שימוש בגינה הקהילתית על מה הם חולמים? מהם הצרכים שלהם ומהם מאווייהם? המתכנן צריך, ככל האפשר, לנסות ולהגשים את מבוקשם. יש לרכז את האנרגיות והמשאבים במימוש המשאלות של משתמשי הגינה. שלב זה חשוב ביותר ויש להקפיד שלא לקצרו.

תהליך תכנון הגינה הוא גם כלי חשוב לגיוס תושבים, להבנת צרכיהם ולמתן מענה עליהם במסגרת הגינה. מרבית התושבים מעוניינים לקחת חלק בעשייה כאשר היא עונה על צרכיהם ותואמת את רצונותיהם.

תכנון גינה דומה לתכנון בית. כאשר אדם רוצה לבנות את ביתו הוא מתחיל בבחינת הצרכים והחלומות. התכנון מבוצע תוך כדי מחשבה מרובה והקפדה על הפרטים הקטנים ביותר: מספר החדרים ושימושם, המעברים בין חדר לחדר, הגישה אל המחסן, המטבח והאזור המשותף של דיירי הבית.

גם בגינה הקהילתית יש חשיבות לתכנון מוקפד, הכול, למשל את ערוגות הירק, מיקום פינת המדורה, פינת ההתכנסות, ועוד, הכול בהתאם לצרכים ולרצונות של קהל היעד.

תכנון הוא נגזרת של חלום ודרך התאמתו למציאות

2. רגע לפני התכנון

תהליך הקמתה של גינה קהילתית הוא משימה עדינה ומורכבת כאחד. ניתן לשרטט מספר שלבים יסודיים לתהליך ובהם: גיבוש הגרעין המייסד של הגינה, איתור השטח, תכנון המרחב, הקמה ותחזוקה שוטפת – חקלאית וחברתית.

לפני שנרחיב על שלב התכנון, נסקור את כל השלבים ואת מקומו וחשיבותו של תהליך התכנון.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



א. גיבוש הגרעין המייסד

הגרעין המייסד של הגינה מורכב מחברים מקהילת המקום, או קהילת האזור, שהם בעלי עניין משותף, או מטרה משותפת, הכוללת טיפוח של שטח חקלאי משותף במרחב ציבורי. הגרעין המייסד (הכולל שניים עד חמישה תושבים) מתפתח במהלך חיי הגינה והופך לקבוצת פעילים רחבה.

מסקירת תהליכי הקמתן של גינות קהילתיות ברחבי הארץ, ניתן להצביע על שתי דרכים מרכזיות להתגבשותו של הגרעין המייסד:

- קבוצת תושבים בעלת מטרות משותפות יוזמת קריאה לתושבים נוספים להצטרף להקמתה של גינה קהילתית (Bottom up/Grass roots).
- הרשות המקומית/מוסדות היישוב (מתנ"ס/ועד מקומי), המעוניינים לחזק את החוסן הקהילתי ואת המענה שהם נותנים לקהילה, יוזמים קריאה לתושבים להצטרף למהלך הקמתה של גינה קהילתית (top-down).

בשני המקרים, גרעין מייסד וקבוצת פעילים מורחבת ומגובשת הם הבסיס הראשוני להיווצרותה של גינה קהילתית פעילה וחזקה לאורך שנים, המפתחת את המרחב הציבורי כמרחב חקלאי וחברתי עשיר.

אחד המהלכים הנפוצים לקידום תהליך הגיבוש של הקבוצה הוא קורס הכשרה מקצועית, המגבש את הפעילים סביב בסיס ידע משותף. פעולות נוספות כוללות חלוקת תפקידים ותחומי אחריות בין חברי הקהילה (ראו בהמשך).

ליווי הגרעין המייסד וקבוצת הפעילים על ידי אנשי מקצוע מתחומי הקהילה, האגרונומיה והתכנון, מהווה עוגן מקצועי התומך בעליות ובמורדות המלווים את תהליך הקמתה של הגינה והם מרכיב חשוב בקידום המהלך.

ב. איתור שטח

איתור השטח המתאים להקמתה של גינה קהילתית הוא שלב מקביל לתהליך ההתכנסות והגיבוש של הגרעין המייסד ושל קבוצת הפעילים.

לצורך בחירת השטח המתאים לגינה, קבוצת הפעילים או המחלקה ברשות, המעוניינות לקדם את הקמתה של הגינה, יוצרות קשר עם מחלקת איכות סביבה ומחלקת הנדסה ברשות המקומית. ישנם שטחים עם ייעודי קרקע מסוימים, המתאימים להקמתה של גינה קהילתית (לא כל שטח שנראה עזוב, מתאים לכך).



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



בתהליך איתור השטח המתאים להקמת הגינה נבחנו הנתונים הבאים:

- סטטוטוריקה (חוקיות): שטח שיוגדר ויאושר על ידי הרשות לטובת הגינה הוא שטח המוגדר כשטח ציבורי פתוח, או שטח המיועד למבני ציבור, שאין לגביו תוכניות בנייה ופיתוח עתידיים. שטחים בעלי ייעודים אלו נבחנו כדי שיוכלו לשרת את הגינה לשנים רבות באין מפריע.
- מיקום: יש לבחון את קרבת השטח לקהל משתמשים פוטנציאלי: בנייני מגורים, מוסדות חינוך וקהילה, בית כנסת, מועדונים קהילתיים, ועוד. כמו כן, יש לבחון את הנגישות של השטח וקרבתו לצירים מרכזיים או משניים, תוך שמירה על הבטיחות של המשתמשים בגינה. יש לוודא שהמיקום אינו מהווה מטרד עבור הסביבה, מחד גיסא, ושהוא אבן שואבת לגיבוש הקהילה, מאידך גיסא. איתור שטח מתאים להקמת גינה קהילתית הוא תנאי בסיסי ליצירת מוקד משיכה לאוכלוסייה המקומית.
- רמת הפיתוח הנדרשת: בבחינת השטח המועמד לגינה קהילתית, אשר עומד בשני התנאים לעיל, הרשות המקומית וקבוצת הפעילים ירצו לבחון מהי רמת הפיתוח הנדרשת לשטח: האם השטח מסולע מאוד? תלול מאוד? ללא גישה למים? מכיל ערמות של פסולת הדורשת פינוי? האם השטח קרוב למפגע בטיחותי הדורש גידור נרחב? ועוד.
- חיבור למים: לכל שטח פוטנציאלי להקמתה של גינה קהילתית נדרש שיהיה חיבור לרשת המים, או אפשרות לייצר חיבור כזה. זהו תנאי הכרחי ומוכן מאליו להצלחתה של הגינה. ללא חיבור ראשוני לרשת המים, לא ניתן להתחיל בהקמתה של גינה קהילתית.

לאחר שנבחנו התנאים הראשוניים בתחום החברתי והתשתיתי, ניתן להתחיל בשלב התכנון של הגינה.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



יש לבחון מהם תנאי השטח המיועדים לגינה הקהילתית והאם הם דורשים פיתוח. בתמונות מוצגות דוגמאות שונות של שטחים המיועדים להקמת גינות קהילתיות (צילומים: אביגיל הלר)

3. הליך התכנון

הליך התכנון הוא שלב הכרחי ביצירת תוכנית מוסכמת על כלל השותפים לגינה הקהילתית. זהו עוד מרכיב בקידום חוסנה של הגינה ובהבטחת קיומה לאורך שנים כמרחב עירוני או כפרי, הנותן מענה לצרכים של מגוון אוכלוסיות.

כאשר הליך התכנון מערב ומשתף את כלל השותפים והפעילים בגינה וכאשר מתקבלת תוכנית המוסכמת על כלל השותפים, תהווה התוכנית מעין מגדלור שאליו ניתן לשוב בכל פעם כשרוצים לפתח את הגינה.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



הליך התכנון מורכב ממספר שלבים בסיסיים:

שלב ראשון: בניית פרוגרמה ואפיון הגינה

שלב הפרוגרמה, או אפיון הגינה, מתאר את המרחבים השונים בגינה ושימושיהם השונים, תוך התייחסות למשתמשים השונים בגינה, צרכיהם ויחסי הגומלין עם המרחבים השונים.

על בסיס האפיון נעשה התכנון המפורט של הגינה. לכן, ככל שהאפיון יהיה מפורט, ברור, מכליל ומדויק יותר, כך התכנון ייתן מענה טוב יותר לצרכי המשתמשים והגינה תהפוך למרחב מזמין עבור כולם.

כתיבת פרוגרמה היא חלק מהותי בתכנון הגינה וחשוב שהיא תכתב על ידי הגרעין המייסד בליווי אנשי המקצוע.

הפרוגרמה יכולה להיראות כ"מתכון" מפורט של סך האלמנטים שאנו רוצים שיתקיימו בגינה. זהו המקום לחלום בגדול ולערוך רשימה של כל מרכיב אפשרי אשר יוכל להתאים לצרכי המשתמשים ולביטוי ערכי הגינה. לדוגמה: בוסתן, שביל תחושה, ספרייה קהילתית, ערוגה מונגשת, מרחב התכנסות, ועוד (להרחבה ראו בנספח).



הפרוגרמה מכילה מרכיבים שונים שיוכלו להתאים לצרכי המשתמשים דוגמת בוסתן או שביל

(צילומים: אביגיל הלר)

תחושה

לשם כתיבת הפרוגרמה ואפיון הגינה יש לערוך מיפוי של הצרכים הקהילתיים, הנתונים הפיזיים והמשאבים



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



הקהילתיים ועל פיהם לסכם את אפיון הגינה לצורך הכנת הפרוגרמה.

מיפוי הצרכים הקהילתיים

הצרכים הקהילתיים מייצגים את הצרכים החברתיים, הפיזיים, הרצונות והחלומות של מגוון קהלים בגילאים שונים, שצפויים ומעוניינים לבקר בגינה.

הצרכים והרצונות יכולים להיות במישור הפיזי, כגון פינת מדורה, מטבח חוץ, כיור, ערוגה מונגשת, פינת משחקים לילדים, או במישור החברתי-קהילתי, כגון: פעילות מקומית רב-דורית, פעילות לאוכלוסייה עם נכויות מוטוריות, מרחב לביטוי של ההון האנושי המבקר בגינה, ועוד.



הצרכים והרצונות יכולים להיות במישור הפיזי, כגון: כיור או ערוגה מונגשת (צילומים: אביגיל הר)

דרכים אפשריות לביצוע מיפוי צרכים קהילתיים:

- סקירת קהלי היעד הצפויים לבקר בגינה: סיקור כללי של האוכלוסייה המתגוררת בסמיכות לגינה (משפחות צעירות, משפחות בוגרות, קשישים וכו'. ניתן לקבל נתונים אלו מהרשות המקומית), בחינת מוסדות החינוך והקהילה הסמוכים לגינה, מוסדות הטיפול והרווחה, בתי תפילה, עסקים, ועוד.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



- מפגש "שולחנות עגולים" של נציגים מכלל קהלי היעד ו/או ראיונות ומפגשים אישיים עם נציגים של קהלי היעד במטרה לבחון את שילובם האפשרי בגינה ואת הצרכים העולים מכך.
- מפגש חלימה: מפגש פתוח להעלאת רעיונות של הגרעין המייסד ושותפים נוספים. מפגש זה מאפשר העלאת חופשית של כל רעיון או חלום של המשתתפים, ללא ביקורת או בחינת היתכנות למימוש.

מיפוי הנתונים הפיזיים

מיפוי הנתונים הפיזיים כולל את תנאי השטח האופייניים לגינה: טופוגרפיה, כיווני אוויר, זרימת מים, שמש/צל, רוח, סוג הקרקע ואלמנטים שקיימים בשטח, כמו צמחייה ומתקנים וכן מטרדים כמו אזור רועש, כביש סמוך או חניה. את תוצאות המיפוי הפיזי מסמנים על גבי מפה/איור של שטח הגינה.

מיפוי המשאבים הקהילתיים

מיפוי המשאבים הקהילתיים כולל מיפוי של הכוחות והיכולות של פעילי הגינה ממגוון קהלי היעד. מיפוי זה חשוב להמשכיות הגינה לאורך שנים ולהצלחתה. מיפוי המשאבים הקהילתיים של פעילי הגינה יאפשר לנו ליצור תוכנית המותאמת לרצונות וליכולות של הפעילים. לדוגמה: מאחר שגן ירק דורש עבודה אינטנסיבית, יש לבחון האם פעילי הגינה מעוניינים לעבד את האדמה באופן כזה, כפי שדורשת גינת ירק ואם כן, כמה אנשים מעוניינים לעשות זאת ומהי הפניות שלהם. לחילופין, ייתכן שהפעילים יעדיפו טיפוח של בוסתן הדורש מאמץ רב בתחילת הדרך ולאחר מכן עבודה מתונה יותר.

מיפוי המשאבים הקהילתיים מאפשר לאמוד את סדרי הגודל של המרחבים השונים בגינה על פי אופייה של הקהילה והאזור.

כלל אצבע: גרעין של כ-10 פעילים יכולים להחזיק כחצי דונם גינה במפגש שבועי ביחס של:

- 10% עבודה אינטנסיבית: ערוגות ירק, גן אנגלי, בריכת נוי.
- 30% עבודה סמי-אקסטנסיבית: בוסתן עצי פרי, גן גיאופיטים.
- 60% עבודה אקסטנסיבית: צמחיית בר או שיחים רב-שנתיים.

סיכום אפיון הגינה והכנת הפרוגרמה

שלושת שלבי הפרוגרמה הקודמים מגדירים את אופי הגינה הן מהיבט הקהילתי והן מהיבט הפיזי ובסיכומם נקבל את הנתונים הבאים:

בהיבט הקהילתי:



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



- מי הוא קהל היעד של הגינה: ילדים? משפחות? עולים חדשים? וכו'?
- אופי השתילה: ערוגות משותפות או פרטניות?
- המרחבים החברתיים של הגינה: האם הגינה תכלול מרחב התכנסות, מטבח חוץ, בור מדורה, מרחב למשחקי ילדים כגון שביל חושים, ועוד.



אפיון הגינה תשתלנה ערוגות משותפות או פרטניות? (צילומים: אביגיל היר)



המרחבים החברתיים של הגינה: האם הגינה תכלול מטבח חוץ או בור מדורה? (צילומים: אביגיל היר)

- הון אנושי: מהם הכישרונות, היכולות, המקצועות והתחביבים של פעילי הגינה, שותפיה ושכניה?



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



- תדירות המפגשים (נובעת גם מהצרכים וגם מהמשאבים הקהילתיים).

בהיבט הפיזי:

- מאפייני הגינה: בוסתן, גן נוי, גן ירק, תבלינים וכדומה.



מאפייני הגינה בהיבט הפיזי: לדוגמא, גן ירק או בוסתן? (צילומים: אביגיל הלר)

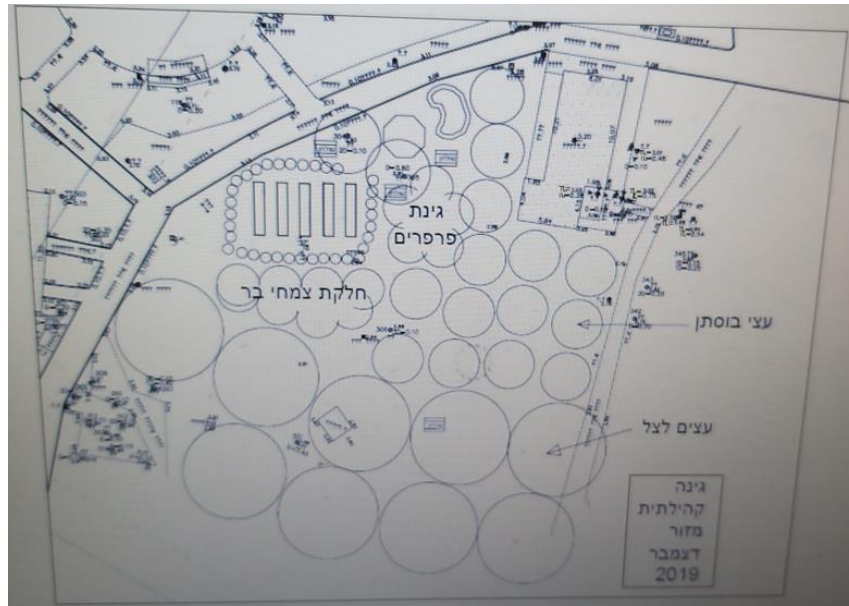
- שיטות בנייה וסוגי החומרים שבהם נשתמש לבנייה (עץ, בוך, בטון, ברזל).

שלב שני: הכנת סקיצה ראשונה

בעת הכנת הסקיצה הראשונה יש להתחשב בשני מאפיינים שנרצה בגינה: תנועתיות ומיקומם של פוליגנים תכנוניים (ערוגות ירק, גיאופיטים, בוסתן וכדומה).



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



מסקיצות לגינה – הגינה הקהילתית בבית חולים מזור לבריאות הנפש (צילומים אביגיל הדר)



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



תנועתיות בגינה

יצירת תוואי השבילים בגינה הוא השלב הראשון בתכנון הגינה הלכה למעשה. ההתוויה הראשונית של שבילי ההליכה מחלקת באופן גס את הגינה למרחבים שונים, שבתוכם יתווסף בהמשך התכנון המפורט. השבילים מכוונים את דרכו של האדם בגינה ואת חשיפתו למתרחש בה. לשם כך, נחלק את צירי התנועה בגינה לצירים ראשיים ולצירי משנה:

- ציר הליכה ראשי: ציר מרכזי זה יכול להביא את הפעיל בגינה אל המקומות המרכזיים שבהם נערכת פעילות דרך קבע, כמו פינת ההתכנסות.
- צירי הולכה משניים: מחוברים אל הציר הראשי ומובילים אליו ואל מרחבי הפעילויות, כמו ערוגות הירק, הבוסתן ופינות ישיבה משניות.



ציר הליכה ראשי בגינה קהילתית (צילום: אביגיל הלר)



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



חשוב שהחומר שממנו עשויים השבילים יאפשר מעבר נוח ובטוח לאנשים עם מוגבלויות, כמו גם לכלי עבודה, כגון מריצות ועגלות.

חשוב לציין, כי לשבילי הגינה ולחומר שממנו הם עשויים יש משקל רב בקביעת תצורת הגינה. השבילים מחלקים את הגינה ויוצרים בה חללים שונים אשר יכולים לשמש כ"חדרים" בעלי פונקציות שונות.

מיקומם של פוליגונים תכנוניים (ערוגות ירק, גיאופיטים, בוסתן וכו')

בשלב זה ממקמים את המרחבים השונים על גבי הסקיצה, בתרשים בסיסי, שבו כל מרחב מיוצג:

- חלוקה לאזורי גידול: החלוקה נעשית בהתאם לרעיונות שעלו והיא קובעת את מיקומם של ערוגות ירק, צמחי תבלין, גיאופיטים, בוסתן, עצי צל וכדומה.
- מרחב התכנסות: יש לבחור מיקום למרחב ההתכנסות בגינה במיקום מרכזי, נוח, נעים ומזמין, שיאפשר ישיבה משותפת לצרכים חברתיים, אכילה משותפת, הפסקת קפה/תה ומפגש לימודי. מרחב זה יכול להיות סככת התכנסות, עץ עם צל נרחב ומתחתיו מתקני ישיבה ו/או ספסל. מומלץ לקחת בחשבון את עונות השנה ולתכנן מקום התכנסות שיתאים גם לימים חמים וגם לימים קרים.



יצירת מרחב ההתכנסות בגינה שיאפשר ישיבה משותפת לצרכים חברתיים,
אכילה משותפת, הפסקת קפה/תה ומפגש לימודי (צילום: אביגיל הלר)



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



לסיכום, תוואי השבילים, אזורי הגידול ומרחב ההתכנסות הם המרחבים הבסיסיים בתכנון הגינה. בשלב הבא מתווספים האלמנטים העונים על הרצונות, הצרכים והחלומות של פעילי הגינה וקהלי היעד השונים שישתמשו בה.

שלב שלישי: הכנת סקיצה מפורטת – שילוב בין צרכים, רצונות, יכולות ואסתטיקה

תכנון הגינה הוא למעשה שילוב בין צרכים, רצונות, יכולות ואסתטיקה. מהתכנון נגזר את הפעילויות בגינה, את מיקום הערוגות ואת בניית האלמנטים השונים.

בשלב זה יש להתייחס לדגשים אחדים:

- התאמה: בתכנון הגינה ובבחירת האלמנטים שישולבו בה חשוב להתאים את השימושים המבוקשים ליכולות של רכזי הגינה ופעיליה ולצרכים המשמעותיים שלהם. למשל, האם יישתל גן ירק או שיינטע בוסתן? האם נדרש לגדר את השטח מפני ונדליזם או מפני חיות בר? האם יש צורך בערוגות מוגבהות עבור קשישים או אנשים עם מוגבלויות? חשוב לשאול שאלות כגון אלה ולבחון אותן כאשר אנו מחליטים על שילוב של אלמנט מסוים בגינה.
- התבוננות לאורך מעגל השנה: כדי לקבל תמונה רחבה על אודות הפוטנציאל המצוי בשטח הגינה וההתאמה בין מרחבים ייחודיים בגינה המתאימים לשימושים שונים, מומלץ להתבונן. כלומר, לבחון את השטח במועדים שונים לאורך השנה כדי לגלות שבילי הליכה טבעיים שנוצרו בשטח, נקודות מפגש, בעלי חיים וצמחייה מקומית, משטר זרימת המים בשטח, הצללות וחשיפה לשמש לאורך השנה.
- ההתבוננות מעשירה את הידע המעשי שלנו על השטח, מחברת אותנו אליו ואל הקיים בו והיא מאפשרת תכנון מותאם ומיטבי בין אופיו של השטח לשימושיו השונים.
- יכולות: היכולת מורכבת מתקציב כספי שיש לגינה, ממשאבים שניתן לגייס ומהפוטנציאל הקהילתי שאפשר לממש. כאשר קיים מתאם בין השלושה, הגינה תשגשג ותצליח.
- בחירת השלד הצמחי: היכולות והזמינות של פעילי הגינה אשר בפועל יקימו ויתחזקו את הגינה ישפיעו על התכנון הכולל שלה ועל בחירת השלד הצמחי שלה. לשם כך יש להתחשב בנושאים הקשורים לאחזקתה של הגינה ולשלד הצמחי שלה:



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



- אחזקה: תכנון נכון יחסוך בצורך ובעלויות של אחזקת הגינה. למשל, מיקום מטבח החוץ במקום הנכון יחסוך בכמויות ההשקיה של צמחים שהם צרכני מים על ידי הטיית מי הכיור להשקיית הצמחייה (יש להשתמש בסבון אקולוגי).
- שלד צמחי: גינה זקוקה לשלד צמחי עמיד וחזק אשר יהווה את התשתית הקבועה שלה. שלד זה ישמור על מראה ירוק ומשגשג לגינה גם בזמנים שבה היא אינה נראית במיטבה, כמו בחודשים יולי ואוגוסט. השלד צריך להישתל תוך הקפדה על התאמת הזנים לאקלים ולקרקע המקומית ושמירה על מרווחי שתילה נכונים. צמחייה זו עשויה להיות הגשר בין גן הירק לבוסתן והיא יכולה להיות מורכבת מצמחי תבלין רב-שנתיים. מומלץ להעמיק את ההיכרות של הפעילים עם צמחים פחות מוכרים ולעשות שימוש במינים רב-שנתיים נוספים ומיוחדים, המתאימים לאזור הגיאוגרפי של הגינה.
- אסתטיקה: את היסודות האסתטיים אנו מטמיעים כבר בשלב התכנון. יש חשיבות רבה לנראות הגינה. הדבר משפיע על משיכת קהל ועל דרך התפעול, כמו גם על האפשרות להשגת תמיכות מגורמים שונים. גינה אסתטית היא מנוע להצמחת גינות נוספות בשל היותה מוקד משיכה וגאווה מקומית. בשמירה על האסתטיקה של הגינה יש לתת את הדעת לנושאים אחדים:
 - צורניות: צורתן של הערוגות, שילוב של חפצים, ספסלים ואלמנטים שונים של בנייה וצמחייה בגינה.
 - את הערוגות עם הצמחייה הקבועה ניתן לייצר תוך משחק של צורות וצבעים. רצוי לנסות ולשמור על קו צורני אחיד לגינה, לדוגמה קו מעוגל או ישר אשר יתבטא בצורת הערוגות, בפריסתן בשטח, בצורת פינת המדורה, ועוד. אם בחרנו בקו העגול – אין הדבר אומר שאין מקום לשלב קו ישר או מרובע, אך הקו המעוגל יהיה אלמנט מוביל בגינה.
 - צבעוניות: תכנון הצבעים בגינה ייעשה על פי פלטת צבעים קרובים או מנוגדים. לדוגמה: רוזמרין בלו לגון (פרח סגול ועלה בצבע ירוק כהה) בשילוב זוטא לבנה (פרח לבן ועלה בצבע ירוק בהיר).



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



מעגל הצבעים.

צבעים מנוגדים



צבעים קרובים



דוגמאות לקו עגול: ערוגות בקו מעוגל (צילום: אורן זבדה)



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



דוגמא לקו מלבני (צילום: אביגיל הר)



נטיעות ירקות סביב לעץ פרי (צילום: אורן זבדה)



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



שלב רביעי: הכנת סקיצה סופית שהיא התוכנית הרעיונית

כלל הנתונים שנאספו במהלך התהליך שתואר לעיל (צרכים, רצונות, יכולות, אפשרויות למתחמים, תנאי הסביבה בתא השטח, ועוד) יגובשו לתוכנית אחת (סקיצה סופית) מייצגת, שאותה נציג במפגש החשיפה לתושבים. תוכנית זו תציג את חזון הגינה ותתווה אופק ברור לתדירות המפגשים, לתוכן המפגשים, לציוד שיש לרכוש, להכנות לפני כל מפגש, ועוד.

4. הצעה לתרגיל תכנון

מומלץ לבצע את תרגיל התכנון עם הגרעין המייסד. לצורך התרגיל רצוי להשיג מפת שטח עדכנית (ניתן להשיגה מהרשות המקומית). התרגיל כולל שלבים אחדים:

שלב א': ניתוח השטח וקהל היעד

ניתוח משותף של השטח המיועד ושל קהל היעד.

ניתוח השטח: שלב שבו הגרעין המייסד מנתח יחד את מפת הגינה (רצוי בליווי איש מקצוע מתחום התכנון). יש לשים דגש ולסמן את כיוון הרוח, כיוון השמש, שעות צל ואור בגינה, טופוגרפיה מקומית, זרימת מי נגר, צירי מעבר (אם קיימים כבר בשטח ואם לא – היכן יעברו), אלמנטים הקיימים בשטח, כגון עצים, מדרכות, שילוט, ועוד. מומלץ להשתמש בטושים, בצבעים או בכל אמצעי אחר אשר יבליט על המפה את ניתוח השטח.

ניתוח קהל היעד: ניתוח זה כולל את השאלות הבאות:

- מי מוזמן אל המפגשים – נוער, משפחות, מבוגרים, ילדי גן?
- האם יש חלוקה למשתמשים השונים בזמן המפגש או שהמפגשים יתקיימו בהתאם לחלוקה לקבוצות גיל/שימוש?
- מהי תדירות המפגשים?
- מהו משך המפגשים?
- מהו תוכן המפגשים? טיפול בקרקע, הכנת ערוגות, נטיעות, זריעות, פריסת צנרת השקיה, ועוד.

שלב ב': תכנון מפורט באופן עצמאי

בשלב זה כל אחד מהשותפים מנסה לתכנן את הגינה לבד. יש לחלק תצלום או מפה של הגינה על דף A3 לכל אחד מהמשתתפים ולבקש מהם לרשום תחילה, בראש הדף, את רשימת החלומות שלו או שלה ולאחר



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



מכן, למקם את האלמנטים השונים מרשימת החלומות על המפה. לאחר שכולם יסיימו, ניתן להשוות ולנסות לייצר מפה אחת אחידה לשטח, שבה לכל אחד יש חלק.

שלב ג': דיון ואיחוד התכנון

בשלב זה כל אחד יציג במליאה את התכנון שהכין באופן עצמאי. חשוב לתת הסבר על מיקום האלמנטים השונים במפה כדי שהקבוצה תוכל לבחור באופן מושכל היכן למקם כל אלמנט. לאחר הדיון יש להכין מפה אחת מאוחדת וצבעונית – זוהי הסקיצה הסופית. מפה זו תשמש את הגרעין המייסד בחשיפת הגינה בפני הרשות, בפני התושבים ובבניית המפגשים הראשונים.

5. תפקיד לכל פעיל

לאחר תרגיל התכנון והכנת מפת התכנון של הגינה, יש לבצע חלוקת תפקידים בין חברי הקבוצה. למשל: אחראי פרסום, אחראי מפגש, אחראי כיבוד, אחראי על הכנת ציוד למפגש, אחראי על שתילים, על קשר עם הרשות, על ניהול התקציב, ועוד.

חשוב לנסות ולהתאים את התפקיד הנכון לאדם הנכון. כמו כן, ישנם תפקידים או עבודות שמומלץ לבצע עם בעלי מקצוע. בעלי התפקידים ונושאי האחריות יכולים לבצע תפקידים שונים לפני חשיפת הגינה ולאחר החשיפה.

ככל שהגינה תגדל ותלכד סביבה עוד אנשים, מפת התכנון הרעיונית תשתנה. חשוב לשמור על גמישות מחשבתי ולאפשר לאנשים שהצטרפו לקהילת הגינה לקבל מענה לצרכיהם ולהיות חלק מהגשמת חלומות הגינה. מאחר שהפעילות בגינה היא דינמית ומשתנה, יש לבחון את מפת התכנון מידי פעם ולבצע שינויים בתכנון כנדרש.

6. שלבים ראשונים בהקמת הגינה

הכנת תשתית פיזית בסיסית: לפני חשיפת הגינה והרעיון שעומד בבסיסה בפני הקהילה הסובבת אותה, רצוי להכין תשתית פיזית בסיסית. כלומר, עיבוד אדמה ראשוני, פריסת מערכת השקיה, הבאת חומרי בנייה שונים להקמת ערוגות, מחסן ציוד, רכישת כלי עבודה, מציאת מקור לשתילים, לצמחים ולזרעים.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



הכנת תשתית פיזית בסיסית כגון הקמת מחסן ציוד ורכישת כלי עבודה (צילומים: אביגיל הלר)

ארגון מפגש חשיפה: הגרעין המייסד של הגינה מזמין את הקהל הרחב להכיר מקרוב את מטרות הגינה, הפעילויות שמתוכננות להתבצע בה ואת המפה/הסקיצה הסופית שהוכנה בתרגיל התכנון. מפה זו תמחיש לאנשי הקהילה את הרעיונות שעומדים בבסיסה של הגינה ותציג את התהליך העתיד להתרחש לצורך ההקמה והיישום של הרעיונות.

אירוע החשיפה צריך להיות קצר וממצה. מטרתו להציג את הרעיון ולצאת ממפגש זה עם רשימת פעילים אשר מוכנים ורוצים להיות חלק מקהילת הגינה. מומלץ לא להשתמש רק במדיה דיגיטלית כדי לפרסם את המפגש, אלא ליצור קשר אישי ולחלק הזמנות אישיות לחברים מן הקהילה. חשוב כבר במפגש החשיפה לתת תאריך למפגש הראשון.

מפגש החשיפה עם הקהילה מאפשר לכל חבר בה לתת משוב על התכנון. יש לקחת בחשבון, כי ייתכן שיחולו שינויים בתכנון בעקבות כך.

התחלת הפעילות בגינה (לאחר החשיפה): יש חשיבות רבה לתדירות המפגשים וקיומם באופן קבוע ובמועדים שנבחרו. לפני כל מפגש מומלץ להקדיש זמן לארגן את הציוד הנדרש. בסיום המפגש – הסקת מסקנות ומשוב על הפעילות. לאחר מספר מפגשים רצוי לאפשר לחברי הגינה לבחון את מפת התכנון ולהיות שותפים בקביעת התוכן למפגשים הבאים, כמו גם לנסות למפות את ההון האנושי בקהילה שנוצרה (הון אנושי, כגון: אנשי מלאכה שיעבירו סדנאות, אנשים אשר יוכלו להעביר הרצאות, ועוד).



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



סביר להניח, כי ככל שהגינה תגדל ותלכד סביבה אנשים רבים – מפת התכנון הרעיונית תשתנה. חשוב לשמור על גמישות מחשבתית ולאפשר לאנשים שהצטרפו לקהילת הגינה לקבל מענה לצרכיהם ולהיות חלק מהגשמת חלומות הגינה. מאחר שהפעילות בגינה דינמית ומשתנה, יש לבחון את מפת התכנון מידי פעם ולבצע שינויים בתכנון כנדרש.

7. סיכום

סדר הפעולות המומלץ בתכנון גינה:

1. איתור קהילה – יצירת גרעין מייסד.
2. איתור שטח (סטטוטוריות)/
3. מיפוי צרכים, חלומות, יכולות וקהלי יעד.
4. תכנון: בניית פרוגרמה, יצירת סקיצה ראשונה, תכנון המשלב בין צרכים ורצונות, יכולות ואסתטיקה, יצירת סקיצה סופית.
5. חשיפת הגינה.
6. התחלת פעילות בגינה (לאחר החשיפה).

סוף מעשה במחשבה תחילה!

גינה קהילתית יציבה ובעלת חוסן זקוקה לתכנון נכון (יצירת "שלד חזק"). שלד כזה תלוי בפעולות שנעשות בשלביה הראשונים של הקמת הגינה. תכנון נכון יכול את סדר הפעולות המפורט לעיל (ולפעמים רק חלקים ממנו). תכנון ייצר סדר פעולות מוסכם למשתמשי הגינה ויאפשר "זרימה" ורצף של פעולות ידועות בין מפגש למפגש, שיובילו להקמתה של הגינה. תכנון איכותי ישמש גם כחוט מקשר לטווח ארוך בין המפגשים.

אל לנו להתפתות "להספיק את העונה", לשתול בחופזה ו"לרצות" גורמים שונים. הקמת גינה קהילתית דורשת עבודת הכנה רבה, אך עם תכנון נכון ומותאם כל השלבים בהמשך הדרך יהיו פשוטים יותר לתפעול, ההקמה תהיה קלה לביצוע ותשאיר "טעם של עוד".

גינה קהילתית מהווה מקור של שפע לאדם ולסביבה.

התחשבו בקיים והקדישו זמן להתבוננות, למחקר וליצירת תשתית חזקה.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



נספח: אלמנטים בגינה

פינות ישיבה.



פינות ישיבה (צילומים: אביגיל הלר)

- פינת התכנסות מרכזית.
- בוסתן עצי פרי.
- מתקני משחק טבעיים לילדים.
- מטבח חוץ.
- פינת מדורה.
- מיסוך והסתרה.
- פינת אוכל חיצונית.
- בריכת דגים.
- אלמנט מים.
- גינת פרחי בר.
- מרחב בנייה בבוץ.
- תאורה לפעילויות ערב.
- מרכז קיימות מקומי.
- שוק מקומי – פשפשוק, מכירת תוצרים מהגינה/אנשים.
- בית צמיחה (חממה)/מנבטה.
- ספרייה.
- ערוגות מונגשות לקשישים/ לאנשים עם מוגבלות.
- שבילים.



מדינת ישראל
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגף יער ואילנות
תחום גנים בוטנים וחקלאות יישובית



נקודת מים.

גדר.

שילוט.



מנבטה (צילומים: אביגיל הר)



ספריה בגינה (צילומים: אביגיל הר)